

Момир АБОВИЋ*

О НЕКИМ СИНТАКСИЧКИМ ПОЈАВАМА У ЈЕЗИКУ ЦРНОГОРСКЕ ДНЕВНЕ ШТАМПЕ С ОБЗИРОМ НА НОРМАТИВНИ СТАТУС

Проблем на који ћемо указати у овом раду тиче се употребе везника *a*, контекста у којима је могућа комутабилност његове употребе са везником *и* третирања ове појаве на нормативном плану, од стране српскохрватске, српске и хрватске књижевнојезичке норме. На могућност комутабилности употребе супротних и саставних везника у одређеним контекстима указивано је у сербокroatистичкој литератури. Дефинишући супротне реченице у свом раду о независносложеним реченицама и говорећи о односу простих реченица у њима М. Ајановић каже следеће: „За карактеристичне супротне реченице најбоље је рећи, по мом осјећању, да исказују врсту радње (стања или збивања) или уопће нешто што је супротно, сасвим друкчије од онога што је изнесено у реченици за коју су везане (један је марљив, искрен, пажљив, а други лијен, лажљив, непажљив); а могу означавати и неједнакост, као у примјеру: Ти носиш једнога, а ја троје.”¹ Даље констатује да се „...типично супротно значење не исказује са свезом *али*, него свезом *a*.”² Исти аутор, међутим, у наставку свог рада, пишући о везнику *a* за ову свезу констатује „...да је њено карактеристично значење ово: употребљава се онда кад у сложеној реченици треба да се изнесе напоредно истицање, узајамност, поређење, да се о неком рекне једно, а о другом друго ... и сл.

* Асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ М. Ајановић – „Независно” сложена реченица и однос простих реченица у њој, Наш језик, књ. 5, св. 3-4, Београд, 1953, 141 стр.

² Исто, 142 стр.

– *некад* са супротним значењем.⁷³ Иако М. Ајановић не говори директно о случајевима могуће комутабилности употребе везника *a* и *a* у одређеним семантичко-граматичким контекстима, употреба прилога *некад* од стране овог аутора, поред тога што посљедњу тврдњу доводи у извјесну противурјечност са раније изнесеним констатацијама, као да на неки начин релативизује апсолутну супротност клауза повезаних везником *a*. И М. Стевановић констатује да су „... најизразитије супротне реченице с везником *a*”⁷⁴ и да „... све супротности ... нису истоветне, већ супротност, односно неподударност, може се рећи, поред тога што исказује праву супротност ... садржи се и у неподударности појединих реченичних делова, у неподударности предикатских одредаба или допуна, у неподударности објеката – између осталих реченичних делова.”⁷⁵ Након навођења примјера у функцији доказа за речено, Стевановић наводи примјере типа Седи у башти и оштри бријаче, а певуца кроз зубе, То већ прилично дуго траје, а постаје све теже и све заморније⁶ за које констатује да у њима „... имамо приближно сличне односе међу напоредним реченицама у сложеној какве смо приказали и у неколика претходна става ... али је у овима последњим истомерност смисла – саставни карактер реченице много изразитији.”⁷⁷ Нагласак, дакле, са неподударности функционалних елемената реченица премјешта на смисаони однос међу реченицама па закључује да „... истинска супротност није само у неподударности појединих делова посебних реченица у напоредно-сложеној реченици, него више у смислу онога што се тим реченицама износи.”⁷⁸ Као примјер независносложене реченице у оквиру које се напоредне реченице одликују неподударношћу њихових субјеката и предиката, али не и супротношћу по смислу Стевановић наводи примјер Ћосићеве реченице из „Корена” Аћим доби унука а Србија се ослободи констатујући да „... ове две напоредне реченице у сложеној и на супрот неподударности њихових субјеката и предиката, по смислу нису супротне једна другој, колико што се никаква супротност не би осетила када би та реченица била употребљена у облику с везником *a* ...”⁷⁹

³ М. Ајановић – „Независно” *сложена реченица и однос простих реченица у њој*, Наш језик, књ. 5, св. 5-6, Београд, 1953, 141 стр.

⁴ М. Стевановић – *Савремени српскохрватски језик II*, Београд, 1974, 799 стр.

⁵ Исто, 799 стр.

⁶ Исто, 802 стр.

⁷ Исто, 803 стр.

⁸ Исто, 804 стр.

⁹ Исто, 804 стр.

Због постојања оваквих смисаоних односа међу клаузама повезних везником *a* у оквиру независнослужених реченица није чудо што Стевановић доноси унеколико противурјечне закључке па на једној страни каже да се „... у свакоме случају везнику *a* који иде међу оне речи (везнике) своје врсте које имају и своја значења, поред супротних даје и саставно значење”,¹⁰ а двије стране последије тога да „... не можемо порицати да се супротним везником *a* увек означава нека врста супротности.¹¹ На феномен употребе одређених везника *у*, да тако кажемо, контексту не баш очекиваном за њих, а ријеч је поново о употреби везника *и* и *a* указује и И. Прањковић с тим што он проблему прилази говорећи о везнику *и*. Констатујући да „... можемо пронаћи релативно велики број реченица у којима су копулативни везник *и* и адверзативни *a* међусобно комутибилни”¹², Прањковић наглашава да „... кад везник *и* долази на оно мјесто на којем бисмо с обзиром на однос међу клаузама прије очекивали *a* (тј. кад повезује нескладне или супротне елементе) онда он може имати двоврсну улогу”.¹³ Са једне стране „... ако се ради само о нескладности (субјекатској, предикатској, временској и сл.) или о дјеломичној смисаоној супротности, везник *и* често ублажава те нескладности и супротности: Но, пси су лајали као и сваког дана и (а) њихов је лавез јаче и веселије одјекивао.”¹⁴ Са друге стране, међутим „... обично кад се ради о потпуној смисаоној супротности везник *и* не само да не помирује нескладности и супротности него их повећава: Био сам жедан, (а, али) не напојисте ме”.¹⁵ Узимајући у обзир ове чињенице, Прањковић констатије да је у примјерима као што су управо наведени везник *и* врло често стилски обиљежен те да је стилска обиљеженост доказ да овај везник, и поред своје изузетне учесталости, ипак има мање више одређено значење те да није тачно да је његово значење условљено природом односа међу елементима које повезује. Заокружујући овај сегмент Прањковић закључује: „Не мислим, дакле, да се може говорити о супротном *и* или о копулативном *a*”.¹⁶ Додиривање супротног и саставног односа, без залажења у детаљније експликације, уочавају и Ж. Станојичић и Љ. Попо-

¹⁰ М. Стевановић – *Савремени српскохрватски језик II*, Београд, 1974, 799 стр.

¹¹ Исто, 805 стр.

¹² И. Прањковић – *Координација у хрватском књижевном језику*, Загреб, 1984, 55 стр.

¹³ Исто, 55 стр.

¹⁴ Исто, 55 стр.

¹⁵ Исто, 56 стр.

¹⁶ Исто, 56 стр.

вић: „Везник *a* најчешће обележава контраст или показује да ситуација у другој реченици представља нешто различито у односу на претходну реченицу. У овом другом случају супротни и саставни однос се понекад додирују. Уп: Зоран је најпре прихватио позив, а онда се предомислио; Зоран је најпре прихватио позив и онда се предомислио”.¹⁷ О међусобној супституентности копулативног везника *и*, са једне стране, и адверзативног *a* (*али*), са друге, говори и М. Ковачевић и то у оквиру поступка комуникативно-стилске интензификације. „Интензивирањем сматрамо такав језички поступак преуређења синтаксичке конструкције којим се употребом посебних формално-граматичких средстава један или више реченичних чланова истиче (наглашава) и смисаоно и емфатички”.¹⁸ Управо један од начина интензификације везан само за копулативне синтагме „... постиже се супституцијом копулативног везника *и* адверзативним везником *a* или *али*. При томе адверзативни конектор преузима граматичко значење копулативности, а своје адверзативно значење преобраћа у интензификаторско. Тако је супституцијом копулативног адверзативним везником ослободжено значење овог посљедњег: он уједињује граматичку са стилистичком функцијом, постајући конективно-интензификаторска ријеч”¹⁹ наводећи примјере типа ... али је стих постепено а стално (← постепено и стално) истискиван из многих области. Резимирајући наведена мишљења, можемо закључити да једни аутори (Стевановић) могућност комутабилне употребе копулативног везника *и*, адверзативног везника *a* и употребе овог првог умјесто другог виде прије свега у истосмјерности смисла клауза које конституишу независноској реченицу. Други аутори (Прањковић, Ковачевић) наглашавају стилске ефекте могућности комутабилне употребе везника *и* и везника *a* – први тврди, донекле насупрот Стевановићу да је та стилска обиљеженост доказ да везник (у овом случају везник *и*) има одређено значење и да смисаони однос међу елементима које повезује не утиче на његово значење, док други наглашава чињеницу интензификације поступком супституције копулативног везника адверзативним.

И језик црногорске дневне штампе обилилује примјерима у којима је могућа комутабилност копулативног везника *и* и адверзативног везника *a*. Наводимо већи број примјера, најприје примјера у којима је упо-

¹⁷ Ж. Станојчић, Л. Поповић – *Грамматика српског језика*, Београд, 1999, 356 стр.

¹⁸ М. Ковачевић – *Стилстика и граматика стилских фигура*, Никшић, 1995, 169 стр.

¹⁹ М. Ковачевић – *Стилстика и граматика стилских фигура*, Никшић, 1995, 171 стр.

требљен везник *a* комутабилан са везником *и*, а онда обрнуто, примјерима у којима је употребљен везник *и* комутабилан са везником *a*:

Холивудска филмска звијезда ... гитару свира од дванаесте године, а двосмјерну турнеју по градовима и мјестима Велике Британије почиње концертом у „Tune Theatre” у Њукаслу. (Вијести, 19. 01. 2007., 39 стр.)

Хашки оптуженик Радован Караџић крије се у Русији, а том информацијом однедавно се бави јавности досад непозната ... Група за праћење ратних злочинаца ... (Вијести, 2. 02. 2007., 11 стр.)

Групом руководи државни тужилац БиХ, основана је на предлог високог представника међународне заједнице, а у њој су представници свих полицијских агенција у БиХ. (Вијести, 2. 02. 2007., 11 стр.)

Он је истакао да ће радници редовно добијати плате, а да је брига пословодства како ће их обезбиједити. (Вијести, 3. 02. 2007., 5 стр.)

Секретар ... саопштио је да ће се лиценца издавати на пет година, а за њу ће таксисти плаћати 400 еура. (Дан, 15. 03. 2007., 6 стр.)

Лесковачки трубачи свирају по договору, а просјечно за свирку на свадби траже око 500 еура. (Република, 12. 02. 2007., 9 стр.)

Према његовим ријечима, у истом дијелу МЗ око двадесет кућа прикључено је на градску канализацију, а још толико на септичке јаме. (Република, 12. 02. 07., 19 стр.)

Он очекује да ће простор код ГСП-а бити озелењен, а нова расвјета бити постављена. (Република, 12. 02. 07., 19 стр.)

ПН-26 „Сипа” је један од најмлађих бродова у флоти МЦГ, изграђен је 1989 у Краљевици, а пуни депласман му је око 1600 тона. (Вијести, 20. 01. 2007., 7 стр.)

Дуизбург је непоражен већ 14 кола ..., а код куће још није изгубио ове сезоне. (Старт, 12. 02. 2007., 26 стр.)

Према најавама, трећа генерација „Реноовог” „мегана” ће стићи током 2008 године, а својим квалитетима би требало да француску кућу доведе на сам врх продаје. (Дан, 24. 02. 2007 г., 21 стр.)

Декларација би се ... предочила грађанима, а затим би се усвојила на локалном парламенту. (Дан, 24. 02. 2007 г., 17 стр.)

... јер је у ноћи између осмог и деветог јануара ножем избо свог дугогодишњег пријатеља ... а затим га бацио у један канал ријеке Некар ... (Дан, 24. 02. 2007., 12 стр.)

То је други по реду аутомобил који је направљен за серију, а користио се од шесте до посљедње епизоде. (Побједа, 2. 03. 2007., 17 стр.)

Парада је израсла из масовне демонстрације одржане 1989. код Бранденбуршке капије, а прерасла у велику свечаност клупске културе на отвореном. (Вијести, 23. 02. 2007., 40 стр.)

... да учине далеко више у смањењу емисије гасова који производе ефекат стаклене баште, а који настају сагоријевањем фосилног горива у термоелектранама ... (Вијести, 3. 02. 2007., 10 стр.)

Предсједник синдиката ... казала је да су радници у веома тешком материјалном положају, да међу њима има супружника и самохраних мајки ..., а да их је већина у старосној доби када у другим фирмама не могу наћи посао. (Вијести, 20. 01. 2007., 12 стр.)

Актуелни шеф ... је миљеник богатих савеза и у предизборној кампањи играо је на карту искуства ... (Вијести, 26. 01. 2007., 30 стр.)

Американци су акције у црногорској телекомуникационој компанији куповали по цијенама испод 2,5 еура, и очигледно је да су имали огромну зараду по акцији. (Република, 30. 01. 2007., 5 стр.)

Сви садржаји налазе се на платформи и наплаћују се по цијени која је усвојена за дати тип садржаја. (Дан, 1. 02. 2007., 12 стр.)

Камене куће у том блоку изграђене су 1957 године и од тада нико није улагао у развој тог дијела града. (Република, 12. 02. 2007., 18 стр.)

Медији су пренијели и изјаве очевидаца да је нападач имао око 20 година и да је бјежећи с мјеста злочина узвикнуо „убио сам немуслиманна”. (Вијести, 20. 01. 2007., 8 стр.)

Начелник пљеваљског ЦБ Миливоје Томчић рекао је јуче да је безбједоносна ситуација у Пљевљима стабилна и да та општина спада у најмирнију средину у Црној Гори. (Вијести, 20. 01. 2007., 8 стр.)

Тешке године изолације ... довеле су не до сарадње него до сједињавања државе и криминала ... и без крупних резова ... немогуће је наставити даље. (Дан, 24. 02. 2007., 2 стр.)

На првом мјесту, свакако, истичу дотрајале возове, пругу и уопште жељезничку инфраструктуру и при томе опомињу на тешку саобраћајну несрећу ... (Дан, 24. 02. 2007., 15 стр.)

За наведене примјере са везником *a* карактеристична је тзв. истосмјерност смисла клауза конституената независносложених (вишеструкосложених) реченица, а за већину и идентичност субјекта повезаних клауза или идентичност појма носиоца садржаја цјелокупне независносложене (вишеструкосложене) реченице (трећи, пети, девети примјер реченица повезаних везником *a* у нашем случају, рецимо) те би се у свима могао употребити везник *и* па да добијемо потпуно смислене и граматичне реченице. Могли бисмо се сложити са мишљењем М. Ковачевића да је употреба везника *a* у овим случајевима везана за поступак комуникативно-стилске интензификације којим се наглашава, истиче садржај друге клаузе, информације коју она носи. Занимљива је његова тврдња да „... адверзативни конектор преузима граматичко значење копулативности, а своје адверзативно значење преобраћа у интензификаторско.”²⁰ Значи ли то да, на неки начин, упркос Прањковићевим тврдњама да се не може говорити о копулативном *a* и традиционалној подјели везника независносложених реченица, овај аутор ипак на неки начин дозвољава, са једне стране, попут Стевановића, постојање и саставног значења овог везника, а, са друге, макар и индиректно, указује на могућност издвајања посебне подврсте независносложених реченица у окви-

²⁰ М. Ковачевић – *Стилистика и граматика стилских фигура*, Никшић 1995 г., 171 стр.

ру постојеће подјеле.²¹ До значајних и употребљивих увида у конструкције са везником *a* долазе Р. Симић и Ј. Јовановић у Српској синтакси. „Увиђамо”, кажу ови аутори, „да је везник” ‘*a*’ употребљив у конструкцијама чији се садржај делом подударара, а делом разликује.”²² Најбоље је рећи да се везником ‘*a*’ обележава изузимање извесних група факата из целине, и то на тај начин што се међу њима ствара диспаритет по неком својству, функцији или односу, али уз задржавање осећаја припадности целини у општем смислу, ван истакнуте перспективе. Важно је додати да је обједињавајућа перспектива само ствар ‘осећаја’ и да је у семантичкој позадини, као нека општа перспектива. А да је диспаритет у првом плану. На једној страни, према томе, чињенице су коњуктне, укључене у заједничку целину по општим особинама својим, а на другој су у извесном диспаритету међусобно и са целином, искључују се из ње по неком посебном својству – свака на своју страну. Везником ‘*a*’ може се рећи, означава се делимичан унутрашњи диспаритет неке глобално јединствене целине.²³ Симић и Јовановић даље примјећују да везник *a* „... није прост синоним ни везника ‘*u*’ ни ветника ‘*али*’, иако му се поље употребе делимично преклапа и са једним и са другим – већ има и сопствени круг употребе, дистинктан од суседних или семантички сродних везничких речи.”²⁴ Везник *a* „... није варијанта ни везника ‘*u*’ а ни ‘*a*’ већ има сопствени круг функција – инсистира истовремено на делимичном подударарању садржаја повезаних форми, и на делимичном разилажењу, диспаритету. Разилажење може ићи до супротности, али може остати на нивоу простог ‘варирања’. Свешћемо анализу на закључак да везник ‘*a*’ обележава изузимање дела садржаја двају чланова обухваћених зајед-

²¹ Наводећи Прањковићеве ријечи да се „... посебном врстом координираних реченица могу ... сматрати само оне реченице код којих одређеном значењском односу одговара одређен скуп изражајних средстава” (И. Прањковић – Координација у хрватском књижевном језику, Загреб, 1984 г., 38 стр.) М. Ковачевић закључује да „... синтаксички релевантна класификација независносложених реченица приоритетно мора уважити суоднос изражајних средстава и смисаоних односа који се њима исказују.” (М. Ковачевић, Синтакса сложене реченице у српском језику, Београд, 1998 г., 12 стр.) Полазећи од ставова ових лингвиста, чини се да, уз одсуство наглашене посебности изражајних средстава, али на основу одређене посебности смисаоних односа међу клаузама повезаних везником *a* о којима смо управо говорили, има смисла говорити о подврсти одређене врсте независносложених реченица.

²² Р. Симић, Ј. Јовановић – *Српска синтакса I, II*, Београд, 2002 г., 431 стр.

²³ Исто, 431 стр.

²⁴ Р. Симић, Ј. Јовановић – *Српска синтакса I, II*, Београд, 2002 г., 432 стр.

ничким смислом, и то на тај начин што се они узајамно супротстављају, што се истиче њихов диспаритет.”²⁵ Значајно је Симићево запажање да везник *a* „... инсистира истовремено на делимичном подударању садржаја повезаних форми, и на делимичном разилажењу, диспаритету.”²⁶ Управо је тај дјелимични диспаритет, наглашавање садржаја, у нашим примјерима, друге клаузе дистинктивна црта која условљава и омогућава повезивање ових клауза везником *a* док се употребом везника *и* наглашава саставност, „истосмјерност смисла” клауза независносложене реченице. На могућност комутабилности везника *a*, са једне стране, и *и*, са друге, несумњиво директно утиче степен истосмјерности смисла клауза конституената независносложене реченице. У примјерима које смо управо навели садржај клауза конституената независносложене реченице карактерише високи степен истосмјерности, напоредности те је у њима сасвим могућа употреба саставног везника док се употребом везника *a* наглашава, истиче садржај друге клаузе. Већ у сљедећим примјерима употреба саставног везника *и* умјесто везника *a* била би много мање прихватљива иако могућа:

Нацртом просторног плана Црне Горе предвиђена је изградња 49 хидроцентрала, а свака седма би се градила на ријечи Тари. (Дан, 22. 01. 2007., 6 стр.)

ББМ ... је у понуди навела да ће цијена мјесечне претплате за основни пакет програма износити шест еура, а сваки додатни би се плаћао два. (Дан, 22. 01. 2007., 7 стр.)

Да би потпуно били у тој функцији потребно је учинити додатне напоре у стварању услова за рад суда, а сада је прави тренутак. (Вијести, 3. 02. 2007., 6 стр.)

Многе куће широм државе су уништене и оштећене, а хиљде људи су остале без струје. (Вијести, 3. 02. 2007., 11 стр.)

Постоје назнаке да би могао бити изабран и трећи потпредседник странке, а у једном дијелу странке на тој функцији виде премијера Жељка Штурановића. (Вијести, 10. 02. 2007., 21 стр.)

²⁵ Исто, 432 стр.

²⁶ Исто, 432 стр.

... плавима требају четири побједи, а прва жртва на том путу требало би да буде фењераш Слован. (Вијести, 17. 02. 2007., 21 стр.)

Нигдје у оперативном и инвестиционом буџету Општине не стоји колико мора да се плати за прошлу годину, а колико је планирано за ову годину ... (Вијести, 17. 02. 07., 14 стр.)

Од 305 поднијетих кривичних пријава тужиоци су одбацили 14, а међу њима најбројнија су била кривична дјела насиље у породици. (Вијести, 20. 01. 2007., 8 стр.)

„Зebre” немају проблема са повредама, а на сваком мечу код куће имају подршку више од 30000 навијача. (Старт, 12. 02. 2007., 26 стр.)

Џејмс Браун је преминуо 25-ог децембра у 73-ој години, а његова смрт је изазвала прави рат између насљедника. (Вијести, 23. 02. 2007., 40 стр.)

Некада се то насеље звало „мале куће”, а налази се између Булевар Саве Ковачевића и Улице Брацана Брацановића. (Република, 12. 02. 2007., 19 стр.)

Оно што ће, такође, бити карактеристично за предњи дио је то да ће традиционални знак компаније бити већи, а цио предњи дио ће бити затворенији. (Дан, 21. 02. 07., 11 стр.)

ПзП је признање Месићу оцијенио као компензацијски однос између црногорске власти и Хрватске, а своју уздржаност поводом овог предлога објаснили су тиме да не желе да се манипулише о томе да се та партија не залаже за добросусједске односе. (Побједа, 2. 03. 2007., 15 стр.)

Прије непуних мјесец дана ДОО „Универзитатес” поднијело је Савету захтјев за акредитацију, а један од оснивача Мило Ђукановић најавио да ће приватни универзитет на јесен почети да ради. (Вијести, 10. 05. 2007., 5 стр.)

За примјере нетом наведене, за разлику од оних првонаведених већ је карактеристична неподударност, диспаритет садржаја клауза повезаних везником а, али диспаритет који не иде до потпуног разилажења садржаја повезаних клауза. Можемо се сложити са мишљењем И. Прањко-

вића да би евентуална употреба везника *и* у овим случајевима ублажила однос одређеног смисаоног диспаритета међу повезаним клаузама, али да је везник *а* употребљен у значењу интензифицирања, истицања диспаритета, посебности садржаја друге клаузе. Можемо закључити, из наведеног, да у случајевима када постоји снажнији диспаритет у смисаоном погледу међу клаузама које се повезују, смисаони однос међу клаузама свакако утиче на избор координативног везника *а*, али да тај утицај нема карактер апсолутног критеријума за избор датог везника, јер и везник својим значењем може утицати на карактер и смисао цјелокупне независносложене реченице што се доказује и могућношћу макар дјелимичне комутабилности употребе везника *а* и *и* у управо наведеним примјерима. Занимљив је сљедећи примјер гдје се може опажати суоднос смисаоног односа између клауза независносложене реченице, са једне стране, и значења везника, са друге:

Уосталом неблаговремено поступање суда „стимулише” незаконит рад јавне управе, а грађани таквим односом према тужби губе повјерење у институције система ... (Вијести, 3. 02. 2007 г., 6 стр.)

Међу клаузама наведене независносложене реченице постоји несумњива „истосмјерност смисла”, наиме садржај друге клаузе јавља се као посљедица ситуације на коју реферише прва клауза. Ако би избор везника био условљен само смисаоним односом међу клаузама онда би у овом случају била логична употреба саставног везника (везника *и*). Међутим, везник *а* својим значењем датој независносложеној реченици даје специфичну смисаону нијансу – умјесто да се другом клаузом и чињеницом коју она износи само констатује логична посљедица садржаја и ситуације на коју се реферише првом клаузом, употребом овог везника (везника *а*) истиче се и наглашава значај те чињенице у односу на оно што се саопштава првом клаузом.

Степен неподударности, диспаритета садржаја клауза или неподударности одређених њихових конституената може бити потпун као у сљедећим примјерима:

Децембарски рачуни за штедљиве потрошаче износили су 66,92 еура, а јануарски у просјеку 82,98 еура. (Вијести, 9. 02. 2007., 20 стр.)

... сазнали су да се ради о превари јер је, по том социјалном програму, ... радницима андријевичког погона измирено по 150 еура, а радницима у Београду и Љубовији по 400 еура. (Вијести, 9. 02. 2007., 20 стр.)

Пљевља имају толика природна богатства, а најспорије се развијају. (Вијести, 20. 01. 2007 г., 13 стр.)

Она је казала да се спор због ликвидације штампарије води пред Привредним судом, а пред Основним судом у Никшићу се води спор у вези кривичне пријаве против извршног директора „Светигоре” ... (Вијести, 20. 01. 2007 г., 12 стр.)

Синоћ сам сазнао за реаговања појединих аутора, а данас случајно да су термин избора промијенили. (Вијести, 23. 02. 2007 г., 41 стр.)

Искрено се надам да ће се на крају сви договорити, а ја ћу се у међувремену посветити свом наступу. (Вијести, 23. 02. 2007 г., 41 стр.)

Болест се појавила на индивидуалним домаћинствима, а власници свиња ... нијесу имали увјерења о њиховом поријеклу и здравственом стању ... (Дан, 6. 03. 2007., 10 стр.)

Проблем је у томе што је предсједник Рамон Калдерон преговоре појерио генералном директору Хозе Анхелу Санчезу, а не Предрагу Мијатовићу и Франку Балдинију ... (Вијести, 11. 05. 2007 г., 30 стр.)

Извођач радова била је аустријска фирма „Штрабаг”, а подизвођач никшићки „Боксити”. (Вијести, 10. 05. 2007., 6 стр.)

У овим примјерима комутабилност везника *a* везником *u* није могућа и примјери типа управо наведених су примјери који се и најприје и најчешће наводе у граматикама и нормативним приручницима српскохрватског, српског и хрватског језика када се говори о *a* као везнику супротних реченица. Тако се, нпр., у „Граматици хрватскога језика” Ј. Силића и И. Прањковића, уз констатацију да „... везник *a* има значење контраста у најширем смислу”²⁷ уопште не спомињу случајеви могуће комутабилности везника *a* и *u* у одређеним семантичким контекстима. Слично томе и Р. Катичић констатује само давезник *a*, „... изриче везу међу склопљеним реченицама, а означаје и супротност садржаја тих склопљених реченица ...”²⁸ док промена о могућој контабил-

²⁷ Ј. Силић, И. Прањковић – *Грамматика хрватског језика*, Загреб, 2005 г., 325 стр.

²⁸ Р. Катичић – *Синтакса хрватскога књижевног језика*, Загреб, 1991 г., 167 стр.

ности везника *a* и *u* у одређеним контекстима нема ни у „Приручној граматици хрватскога књижевнога језика.”²⁹ А управо бројност примјера ексцепираних из само једног функционалног стила српског / хрватског језика, у контекстима у којима је везник *a* комутабилан са везником *u* и у којима ти везници функционишу као опозитивне језичке јединице које разликом у свом значењу условљавају и појаву различитих нијанси смисаоних односа међу клаузама које повезују, налаже да се то значење истицања, наглашавања, интензифицирања садржаја једне од повезаних клауза много више истакне када се говори о овом везнику и клаузама њим повезаним. Овдје се можемо вратити запажању Р. Симића и Ј. Јовановић да овај везник има сопствени круг функција – инсистира истовремено на делимичном подударану садржаја повезаних форми, и на делимичном разилажењу, диспаритету.”³⁰ Та чињеница дјелимичног подударану садржаја повезаних форми приближава овај везник значењу саставности и могућности његове комутабилности са везником *u*, уз дистинктивну црту истицања, наглашавања садржаја (у нашим примјерима) друге наведене клаузе. Управо у ступњу диспаритета и наглашавања садржаја друге клаузе лежи и разлика у могућности комутабилности везника *a* и *u* – што је степен истицања посебности и диспаритета садржаја друге клаузе већи, то је мања могућност комутабилности везника *a* везником *u* и обрнуто, што је истосмјерност смисла клауза независно сложене реченице већа то је комутабилност везника *a* и *u* сасвим могућа, а реченичне структуре добијене уметањем једног умјесто другог везника сасвим граматичке и смислене. Међутим, овдје се морамо подсјетити чињенице да смисаони суоднос клауза независно сложене реченице не може бити и није једини и апсолутни параметар и критеријум који диктира употребу одређеног везника и могућност његове комутабилности. Ако погледамо сљедеће примјере: Ранко троши, a не правда. (Дан, 23. 05. 2007., 4 стр.), ... ми усвајамо све што нам се каже, a не примјењујемо ништа. (Дан, 24. 02. 2007., 2 стр.) свакако ћемо констатовати однос потпуне смисаоне неподударности међу клаузама ових независно сложенх реченица. Међутим, други један лингвистички фактор – идентичност субјекта – вршиоца радњи означених глаголима у предикату клауза конституената датих независно сложенх реченица омогућава овдје комутабилност везника *a* саставним везником *u* с тим што би

²⁹ Е. Барић, М. Лончаревић, Д. Малић ет ал. – *Приручна грамика хрватскога књижевног језика*, Загреб, 1979 г, 385-386 стр.

³⁰ Р. Симић, Ј. Јовановић – *Српска синтакса I, II*, Београд, 2002 г., 432 стр.

у том случају дошло до промјене значења цјелокупне независносложене реченице – умјесто да се субјекат перципира као ентитет који је подвојен у одређеном погледу, евентуалном употребом саставног везника перцепције субјекта била би перцепција ентитета којег карактерише јединство у погледу обављања одређених активности.

Испоставља се да су права супротност односно потпуна неподударност садржаја клауза̂ независносложене реченице или неподударност одређених њихових граматичких конституената само један од случајева употребе везника *a*, мада, наравно, веома маркантан. Тиме се релативизују констатације лингвиста као што су Ајановић и Стевановић да је **a** најизразитији супротни везник мада су већ и они сами на неки начин ту тврдњу довели у питање. Занимљива су сљедећа два примјера вишеструкосложених реченица са различитим значењима везника *a*:

У петом колу Подгоричанке узвраћају посјету мађарском ривалу, **a** послије четири узастопна пораза, циљ пред почетак сезоне звучи као сан неког нереалног навијача, а не очекивање озбиљних људи који воде екипу. (Вијести, 17. 02. 2007., 20 стр.)

Он је цигаре ... распоредио на неколико пунктова по планини, а договор је био да исте превезу са петнаестак аутомобила у БиХ гдје су намјеравали да их продају, а аршин подијеле. (Дан, 24. 02. 2007., 12 стр.)

У првом примјеру први везник *a* је дјелимично комутабилан са везником и јер се фокус у разумијевању садржаја друге клаузе може ставити на семантичку компоненту континуума онога што се саопштава првом клаузом, мада је у овом случају сасвим могућа и трансформација у зависносложену реченицу (→ У петом колу Подгоричанке узвраћају посјету мађарском ривалу мада послије четири узастопна пораза, циљ пред почетак сезоне звучи као сан неког нереалног навијача ...). За разлику од значења првог везника *a*, други везник *a* има право супротно значење јер повезује језичке форме – поредбене допуне контрарне по значењу. У другој реченици оба везника *a* су у принципу комутабилна са везником и с тим што је, кад је у питању први везник *a*, уз диспаратет садржаја двају клауза̂ и компонента наглашавања садржаја друге клаузе истакнутија па је ту и комутабилност везника *a* са везником и мање прихватљива док у случају другог везника *a*, и поред неподударности лексичког значења објеката и глагола̂ у предикату двају клауза̂, онај фак-

тор који смо (слиједећи Стевановића) назвали истомјерношћу смисла доприноси већој могућности комутабилности ова два везника.

У појединим примјерима ексцерпираним из језика црногорске дневне штампе, опет, фактор истомјерности смисла и логичност проихођења садржаја друге клаузе из садржаја прве толико су наглашени да се чак може довести у питање оправданост употребе везника *a*:

... нијесам све ово очекивао јер смо се тек били окупили, а нијесмо имали прилике да се ухватимо у клинч са било ким ... (Вијести, 19. 01. 2007., 32 стр.)

Изабранице Тање Јераминок нијесу успјеле да упишу прве бодове, а по други пут заслужено су поражене од екипе Лада Тољати ... (Република, 12. 02. 2007., 29 стр.)

Уважавајући чињеницу (поводом прескрипције у језику) да је „... доминантан став модерних лингвиста да, у чисто лингвистичком смислу, ништа што природно кажете у свом матерњем језику или дијалекту, слиједећи своје интимно језичко осјећање, не може бити неправилно”³¹, а донекле противурјечећи и самом себи и ономе што смо досад казали, ипак сматрамо да би у оваквим и сличним примјерима, с обзиром на висок степен логичности проихођења садржаја друге клаузе из садржаја прве тј. висок степен истомјерности смисла, примјеренија била употреба саставног везника *и* него везника *a* иако се употреба овог другог увијек може правдати потребом истицања садржаја друге клаузе. Сличног карактера је и слједећи примјер ексцерпиран из дневног листа Република:

Позитивно је што су, евидентно, прескочене локалне баријере у сваком сегменту, а криминалци су и те како добро повезани. (Република, 12. 02. 2007., 18 стр.)

Међу клаузама наведене независносложене реченице несумњиво постоји однос смисаоне неподударности, али много маркантнији однос међу датим клаузама је однос узрочности па би са нормативног гледишта овдје била много примјеренија употреба узрочног везника *јер* и трансформација овакве форме ове реченице у зависносложену узрочну реченицу → Позитивно је што су, евидентно, прескочене локалне баријере у сваком сегменту јер су криминалци и те како добро повезани.

³¹ М. Риђановић – *Језик и његова структура*, Сарајево, 1998, 15 стр.

Конечно, у језику црногорске дневне штампе наилазимо и на примјере потпуно непотребне употребе везника *a*:

Куртагић је подсјетио да је то један од закључака са састанка одржаног у Подгорици а чија главна тема је била понуда за куповину Гир-а и Шпад-а ... (Дан, 24. 02. 2007. 14 стр.)

Појава оваквих примјера може се објаснити помињаним интензификаторским значењем везника *a* које се манифестује у наглашавању садржаја друге клаузе, али чињеница је да је, макар са стилског аспекта, та употреба у овом и сличним примјерима сасвим сувишна, штовише резултира рогобатношћу израза датих реченица.

Може се рећи да се интенција овог рада на неки начин исцрпљује у некој врсти указивања на релативизам и лимите поступка књижевнојезичког нормирања. Није спорно, наиме, да је *a* везник који повезује клаузе супротног, неподударног, контрарног садржаја односно клаузе неподударних појединих реченичних конституената и да се стога може сврстати у везнике супротних реченица. Међутим, исто тако видјели смо да постоје и семантички контексти у којима се овај везник употребљава, а који немају било какве везе са супротношћу, контрарношћу или неподударношћу било какве врсте. Са друге стране, видјели смо да смисаони односи међу клаузама далеко од тога да могу бити једини или чак најважнији фактор и критериј употребе одређеног везника мада се њихов утицај при томе не може негирати. На употребу одређеног везника утичу и други лингвистички фактори типа подударности односно неподударности одређених конституената клауза независнословених реченица. Конечно, и значење самог везника је битан фактор који утиче на однос међу клаузама независнословене реченице, значење цјелокупне те реченице и комуникативне намјере пошилаоца поруке. Враћајући се на проблематику што се односи на везник *a* можемо рећи да је свака класификација више мање условна и несавршена те да је и овај везник у крајњој линији, респектујући одређену граматичку традицију, оправдано сврставати и проучавати у оквиру супротних независнословених реченица, уз напомену да би у нормативним приручницима и граматицима више пажње требало посветити његовом значењу интензификације, истицања, наглашавања садржаја друге клаузе, значење које се управо и манифестује у опозицији према везнику *и*, у контекстима у којима су ови везници међусобно комутабилни.

Извори:

Вијести – дневне новине из Подгорице, *Дан* – дневне новине из Подгорице, *Побједа* – дневне новине из Подгорице, *Република* – дневне новине из Подгорице, *Старт* – дневне новине из Подгорице

ЛИТЕРАТУРА:

М. Ајановић – „Независно” сложена реченица и однос простих реченица у њој, Наш језик, књига 5, св. 3-4, св. 5-6, Београд, 1953-54.

Е. Барић, М. Лончарић, Д. Малић ет алт. – *Приручна граматика хрватскога књижевног језика*, Школска књига, Загреб, 1979.

М. Ковачевић – *Стилистика и граматика стилских фигура*, Унирекс, Никшић, 1995.

М. Ковачевић – *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Рашка школа, Београд, 1998.

И. Прањковић – *Координација у хрватском књижевном језику*, ХФД, Загреб, 1984.

Р. Катичић – *Синтакса хрватскога књижевног језика*, ХАЗУ, Загреб, 1991.

М. Риђановић – *Језик и његова структура*, Шахинпашић, Сарајево, 1998.

Ј. Силић, И Прањковић – *Грамматика хрватскога језика*, Школска књига, Загреб, 2005.

Р. Симић, Ј. Јовановић – *Српска синтакса I. – II.*, Јасен, Београд, 2002.

Ж. Станојчић, Љ. Поповић – *Грамматика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

М. Стевановић – *Савремени српскохрватски језик II*, Научна књига, Београд, 1974.

Momić ABOVIĆ

ON SOME SYNTACTIC PHENOMENON ARISING IN THE LANGUAGE OF THE MONTENEGRIN DAILY PRESS, IN THE VIEW OF NORMATIVE STATUS

Summary

On the nature of the connective **a**, sense relations between the clauses it connects, commutation possibilities of the connectives **a** and **i** in certain, and the relation of this phenomenon to Serbo-Croatian, Serbian and Croatian norms (examples taken from the Montenegrin daily press).

This work deals with a corpus taken from the Montenegrin daily papers and it focuses on the problems which concern the nature of the connective **a**, and explores the

grammatical contexts in which this connective is interchangeable with the connective **i**. It was concluded that this connective was justly classified and researched as a member of opposite coordinate connectives, though it should be noted that the Serbian/Croatian reference and grammar books should give more attention to the meaning of stress, emphasis and intensification that this connective gives to the second clause (or some other language form).